

TEEKOND TSIVIILKAITSEST ELANIKKONNAKAITSENI

JAAN TROSS

Võtmesõnad: tsiviilkaitse, elanikkonnakaitse, kriisireguleerimine

Ülevaade. Artiklis avatakse tsiviilkaitse ja elanikkonnakaitse mõisted ning kirjeldatakse ajaloolist teekonda esimese maailmasõja järgsest tsiviilkaitsest läbi külma sõja perioodi kuni nüüdisaegse elanikkonnakaitseni. Riikide ülevaates keskendutakse Eesti elanikkonnakaitse arengut enim mõjutanud riikidele, milleks on Põhjamaad, USA ja Suurbritannia. Lisaks sisaldab artikkel ülevaadet tsiviil- ja elanikkonnakaitse kujunemisest ja arengust Euroopa Liidus ja NATO-s. Samuti tuuakse välja tänapäevase elanikkonnakaitse peamised põhimõtted.

SISSEJUHATUS. TSIVIILKAITSE JA ELANIKKONNAKAITSE MÕISTE

Seoses Ukraina sõja sündmustega on üha enam tõusnud päevakorda inimeste kaitsmine sõja ajal ning erinevates meediakajastustes võib järjest sagedamini kohata nii elanikkonnakaitse kui tsiviilkaitse mõisteid.

Maailmas puudub ühtne arusaam sellest, mida tsiviilkaitse (ingl *civil defence*) või elanikkonnakaitse (ingl *civil protection*) mõiste konkreetselt tähendab. Nende mõistete sisu erinevusest on esmapilgul raske aru saada ning see on ka põhjus, miks neid loetakse sageli sünonüümideks. Kõige laiemalt on tsiviilkaitse mittesõjaline kaitsetegevus, kitsamalt elanike kaitse sõjaajal. Sellisel kujul võib seda leida totaalkaitse ja mitmetes teistes riigikaitse käsitustes ning keskseks kontseptsiooniks on tsiviilühiskonna kaitsmine relvastatud vaenlase eest. Loodussündmuse, nagu maavärinate ja üleujutuste või isegi tööstusõnnetuste tagajärgedele vastuseisimine ei olnud reeglina tsiviilkaitse planeerijate huviorbiidis. (Levinson, 2008, pp. 416–417).

Inimeste kaitsega seotud tegevuste algeid võib leida iidsetes ajaloos. Ka üksikute õigusaktide ja tegevustega võib ajaloos päris kaugele tagasi minna. Näiteks USA-s paigutub esimene elanikkonnakaitsega seotud õigusakt 1803. aastasse (Haddow *et al.*, 2021, p. 3). Elanikkonnakaitset saab algselt käsitleda kui meetmete süsteemi, mille eesmärgiks on elanikkonna kaitsmine katastroofide ja loodustekkeliste sündmuste korral rahuajal. Sellist mittesõjalise suunitlusega planeerimist võib leida mitmes riigis ka tsiviilkaitse domineerimise perioodil, kuid kaasaegse, süsteemse ja organiseeritud elanikkonnakaitse arendamine jääb külma sõja ohu järgsesse perioodi (Levinson, 2008, p. 417).

Tsiviilkaitse ja elanikkonnakaitse mõistete avamisel on oluline jälgida nende meetmete fookust. Kuni külma sõja lõpuni oli tsiviilkaitse fookus eelkõige vastuseisimine sõjalise rünnaku tagajärgedele. Peale külma sõja lõppu nihkus see kriiside ja katastroofide lahendamisele üldiselt, sõltumata rahu- ja sõjaajast või loodus- ja inimtekkest. 1990-ndatel hakati paljudes riikides elanikkonnakaitse all mõistma elanikkonna ja kogu ühiskonna kaitsmist mistahes kriisiolukorras ning tekkis teistpidine uus ideoloogia, mis nägi ette elanikkonnakaitse meetmete süsteemi rakendamise ka sõjaajal¹.

---

¹ Rahvusvaheline tsiviilkaitse organisatsioon (International Civil Defence Organisation – ICDO) defineeris varasemalt oma eesmärgina vajaduse arendada ja tõhustada struktuure, vahendeid ja tehnikaid, et ennetada ja vähendada rahuaegsete loodusõnnetuste või relvastatud konfliktide tagajärgi. Nimetatud eesmärgi sätestas organisatsiooni 1966. a põhikiri, kuid hilisemates organisatsiooni tutvustavates dokumentides on sõda kadunud ning räägitakse ainult loodus- ja inimtekkelistest suurõnnetustest. Samas on organisatsiooni nimetuses jätkuvalt tsiviilkaitse. ICDO osas tuleb märkida, et NATO ja EL-i liikmesriigid ei osale selle töös, v.a mõned erandid, kes omavad vaatleja staatust.

Lühidalt on nüüdisaegne elanikukaitse defineeritud kui meetmete süsteem, mille eesmärk on inimese ja ühiskonna kaitsmine kriisiolukorras nii rahu- kui sõjaajal. Tsiivilkaitse ja elanikkonnakaitse ideoloogias on üks suur erinevus ja see on süsteemi lähtekoht. Praktika ja rahvusvaheline kogemus näitavad elanikkonnakaitse suuremat teovõimet, kuna see süsteem baseerub rahuajal toimivatel mehhanismidel, mis omavad igapäevast kogemust nii reageerimise kui ka erinevate struktuuride koostöös. (Molitor, 2022, pp. 67–68)

Elanikkonnakaitse kontseptsiooniga haakuvad mõisted, millest igaühel on oma spetsiifiline tähendusvarjund ning lisaks elanikkonnakaitsele kuuluvad siia kriisireguleerimine (ingl *crisis management*, ka ingl *disaster management*), valmisolek hädaolukorras (ingl *emergency preparedness*, ka ingl *emergency management*) ja teised ingliskeelsed mõisted (*civil contingency planning* jm). Sarnasused katastroofide, hädaolukordade ja kriiside vahel on tunduvalt suuremad kui erinevused ning sarnased on paljuski ka nendeks valmistumise meetmed, nii nagu kriisireguleerimine, elanikkonnakaitse või valmisolek hädaolukordadeks (Goemans, 1992, p. 12). Eestis tuleb olemasoleva õigusruumi kontekstis elanikkonnakaitset ja valmisolekut hädaolukorras lugeda kriisireguleerimise erivormideks, mis kuuluvad sama mõiste alla.

Alljärgnevalt käsitletakse kolme perioodi tsiivilkaitse ja elanikkonnakaitse ajaloos: esmalt tsiivilkaitse süünd ja domineerimine kuni 1970-ndateni, seejärel kirjeldatakse üleminekuperioodi tsiivilkaitselt elanikkonnakaitsele ja lõpuks keskendutakse 2000-ndate elanikkonnakaitsele ning kirjeldatakse tänapäevase elanikkonnakaitse põhimõtteid.

1. TSIIVILKAITSE KUJUNEMINE JA DOMINEERIMINE

Tsiivilkaitse kujunemine on seotud esimese maailmasõja aegsete tsiivilobjektide pommitamisega. Suurbritannia pommitamine algas 19. jaanuaril 1915. a, kui Saksamaa tsepeliinidelt pommitati Great Yarmouthi piirkonda, mille tagajärjel hukkus kuus inimest. Pommirünnakute tagajärjed muutusid tunduvalt raskemaks siis, kui sakslased hakkasid 1917. a märtsis tsepeliinide asemel kasutama Gotha G.IV raskepommitajaid ning 1917. a juunis algasid kuudepikkused peaaegu igapäevased pommituslained Londonile (Wyatt, 1990; Woolven, 2005, p. 7; Levinson, 2008, p. 416).

Suurbritannias kujunes õhurünnakutele vastu suunatud tsiivilkaitse 1920-ndatel. 1935. a loodi siseministeeriumis vastav osakond ning spetsiaalne vabatahtlik organisatsioon – õhurünnakute kaitse teenistus (Air Raid Precautions (ARP) Service), hilisem osa tsiivilkaitse teenistusest (Civil Defence Service). (Woolven, 2005, p. 7)

USA tsiviilkaitse alged ulatuvad tagasi 1916. aastasse, kui moodustati riigikaitse nõukogu (Council of National Defense), kuid tsiviilkaitse loomise ajaks võib lugeda 1933. a, mil president Franklin Roosevelt lõi riikliku hädaolukordade nõukogu (National Emergency Council – NEC). NEC tegevus hõlmas mitmesuguseid funktsioone, mis kõik ei olnud otseselt seotud tsiviilkaitsega, samuti koordineeris nõukogu erinevate valitsusasutuste valmisolekut hädaolukordadeks. (Civil Defense and Homeland Security, 2006, p. 5)

Poolas ja Lätis loodi tsiviilkaitse (õhukaitse) 1934. a. Samal aastal jõuti ka Nõukogude Venemaal õhukaitse loomiseni ning need ülesanded pandi vabatahtliku riigikaitse organisatsiooni Osoaviachim õlule. Prantsusmaal loodi kohustuslik tsiviilkaitse (õhukaitse) 1935. a märtsis ja Saksamaal 1935. a juunis. (Vaharo & Umbliia, 1939)

Ka Põhjamaade tsiviilkaitse ajalugu saab alguse õhukaitsest ning ulatub tagasi teise maailmasõja eelsesse perioodi. Valdkonna kujunemise aastad on 1930-ndad – nt Norra Det Sivile Luftvern 1936. a, Rootsi Riksluftförsvarsförbundet 1937. a, Taani Stantens Civile Luftværn 1938. a – ning süsteemina kujunes see välja teise maailmasõja ajal ja sõjajärgsetel aastatel. Valdkonna põhjalikum õiguslik regulatsioon pärineb sõjajärgsetest aastatest, nt Taani 1949. a, Norra 1953. a ja Soome 1958. a tsiviilkaitse seadused. Seaduste eesmärk oli esmalt pakkuda elanikele kaitset sõja ajal.

Teise maailmasõja ajal moodustati Suurbritannias tsiviilkaitse teenistus, mis tugines eelkõige õhurünnakute kaitse teenistusele, hõlmates ka tuletõrjet ja -ohutust, pääste- ja otsingutöid, esmaabi, gaasikaitset, varjumist ning hoolekannet (Woolven, 2005, p. 15). USA-s reageeris president Roosevelt teise maailmasõja väljakutsetele 1941. a, luues riikliku tsiviilkaitse. USA vaade tsiviilkaitsele oli üsna lai, hõlmates ka psühholoogilist kaitset, kehalist kasvatust, tervislikku toitumist ja tegevustesse vabatahtlike kaasamist (Civil Defense and Homeland Security, 2006, pp. 5–6).

Vahetult peale teist maailmasõda kaotas traditsiooniline, enamasti õhurünnakutele suunatud tsiviilkaitse mingiks ajaks aktuaalsuse. Suurbritannias saadeti tsiviilkaitse-teenistus laiali 1945. aastal, millele järgnes ARP likvideerimine 1946. aastal (House, 2005, p. 29; Woolven, 2005, p. 32). Samas kasvasid pinged ida ja lääne vahel. 1946. a tõdes W. Churchill, et „raudne eesriie on laskunud üle Euroopa“, järgmisel aastal tuli käibele külma sõja mõiste ning paar aastat hiljem toimus Nõukogude Liidus esimene tuumapommi katsetus. See tõi kaasa tsiviilkaitseteenistuse taaselustamise tsiviilkaitsekorpusena 1949. aastal. Korpuse eesmärgid olid seotud üsna laia ohtude skaalaga, kuid põhieesmärk oli ikkagi vastuseismine külma sõja aegse tuumarünnaku tagajärgedele. (Alley, 2005, p. 35)

Teise maailmasõja järel luuakse 12. augusti 1949. a Genfi (VI tsiviilisikute sõjaaegse kaitse) konventsiooni (Genfi konventsioon, 1949) ja 8. juuni 1977. a (I) lisaprotokolliga

alus tsiviil-/elanikkonnakaitse korraldamise rahvusvaheline õiguslik alus eesmärgiga tagada rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse (Genfi konventsioon, 1977).

Nii nagu Suurbritannias, keskendus ka paljude teiste Euroopa riikide ja USA tsiviilkaitse 1940-ndate lõpus ja 1950-ndatel vastuseismisele tuumarünnaku tagajärgedele. Mitmes NATO riigis, nagu USA, Suurbritannia ja Saksamaa, samuti Varssavi pakti riikides ja ka neutraalses Šveitsis toimus 1950–60-ndatel aktiivne tsiviilkaitse tegevus. Eesmärk oli valmistuda ellujäämiseks pärast tuumasõda.

Samaaegselt kasvas avalikkuse vastuseis tuumasõjaks valmistumisel. Avalikkus pidas tsiviilkaitsealaseid jõupingutusi tuumarelvade võimsa hävitava jõu vastu põhimõtteliselt ebatõhusaks ning seetõttu aja ja raha raiskamiseks. Nii näiteks teatas Coventry linnavolikogu 1954. aastal oma tsiviilkaitsekomitee laialisaatmise kavatsustest, kuna nõukogu liikmed olid otsustanud, et vesinikupommi kasutuselevõtu järel ei saa ühiskond enam tuumarünnakust taastuda. (Smith, 2010). 1950-ndatel mõjutas pingeid ühiskonnas ka massikultuur, eriti kinomaailm, mis suurendas individuaalse vastutuse koormat ellujäämisel ja kasvatas üksikisiku vastutuse tuumasõjaohuga seotud stressiks. Esmalt ilmnis see USA-s, kuid seoses vesinikupommi kasutuselevõtuga levis nähus kõikidesse lääneriikidesse. (Bennesved & Sylvest, 2022, pp. 116–117)

Paljudes lääneriikides seiskus 1960-ndatel tsiviilkaitse arendamine, sest see oli vastuolus „vastastikuse kindla hävitamise“ (ingl *mutual assured destruction* – MAD) doktriiniga, mille järgi oli inimeste ellujäämine peale tuumasõda võimatu. Lisaks leiti, et totaalkaitse on väga kallis ja seetõttu ei ole need kulutused mõistlikud. Mõiste „vastastikune kindel hävitamine“ võttis kasutusele Donald Brennan 1962. a. Ta lõi selle akronüümi ironiaga, kirjutades välja ingliskeelse sõna *mad* ('hullumeelsus'), rõhutades ühiskonda hävitavate relvade arendamise irratsionaalsust. Sellest kasvas välja sõjalise strateegia ja riikliku julgeolekupoliitika doktriin, mis põhineb heidutuse teoorial, mille kohaselt tuumarelva kasutamise ähvardus või kasutamine toob kaasa sama relva omava osapoole vastulöögi, mis omakorda põhjustab mõlema osapoole hävingu. (Jervis, 2002, pp. 40–42)

Nõukogude Liit oli üks väheseid riike, mis ignoreeris külma sõja ajal MAD-doktriini ning arvas, et tuumasõda on võimalik võita. Seetõttu üritati arendada tuumasõja tagajärgede vähendamiseks aktiivselt tsiviilkaitset. Samas ei jõutud USA-s tsiviilkaitse ehitamisega eriti kaugele ning see oli üks põhjus, miks neil oli kergem alustada tsiviilkaitse süsteemi varase reorganiseerimisega.

NATO tsiviilkaitse ajalugu ulatub 1950-ndate algusesse. 6. juunil 1952. a tegi NATO peasekretär Põhja-Atlandi Nõukogule ettepaneku luua plaanid tsiviilelanikkonna kaitseks, organiseerimiseks ja võitluseks Nõukogude Liidu võimaliku nn viienda kolonniga NATO

liikmesriikides sõja korral. Nõukogu otsustas juba 11. juunil 1952. a moodustada sellesisulise töörühma Working Group on Civil Organization in Time of War. Sama aasta novembris nimetati töörühm ümber samanimeliseks komiteeks. 1952. a novembris otsustas komitee luua kaks eraldi alamkomiteed – tsiviilkaitse komitee (Civil Defence Committee – CDC) ning põgenike ja evakueeritute komitee (Committee on Refugees and Evacuees). Nõukogu lõi CDC ja kinnitas selle pädevuse 19. novembril 1952. a. 9. novembril 1955. a kinnitas Nõukogu kõrgema tsiviilse hädaolukorraks valmisoleku komitee (Senior Civil Emergency Planning Committee – SCEPC) moodustamise ning Committee on Civil Organization in Time of War otsustati laiali saata. CDC muutus üheks SCEPC alamkomiteeks. (Committee on Civil Organization in Time of War, 2023)

Tsiviilkaitse oli iga liikmesriigi riiklik ülesanne. CDC oli liikmesriikide foorum, kus arutati tsiviilkaitse tehnilisi ja administratiivseid aspekte ning töötati välja ühised tegevussuunad totaalsõja kollektiivse kaitse ülesehitamiseks. (Bjørnsson, 2022a, p. 31)

1955. a loodud tsiviilse hädaolukorraks valmisoleku (*civil emergency planning – CEP*)² juured ulatuvad juba NATO-eelsesesse aega. 1948. a kirjutas Norra välisminister kirja oma Suurbritannia kolleegile, milles tegi ettepaneku, et liitlased peaksid uue NATO raames jätkama teise maailmasõja ajal toimunud koostööd kaubalaevanduses. Peale NATO loomist jõuti üsna pea vastava lepinguni ning 1950. a toimus NATO merelaevanduse nõukogu (Planning Board for Ocean Shipping) esimene koosolek ning hiljem muutus nõukogu üheks SCEPC alamstruktuuriks. Tsiviilkaitse ja CEP osas esines katsumisi, kuid oli ka oluline erinevus: kui tsiviilkaitse peamine prioriteet oli tsiviilelanikkonna kaitse, siis CEP³ oli ühiskonna ellujäämine üldiselt, mida NATO-s defineeriti kui „valitsuse kontrolli säilitamisena“ või „valitsuse toimimise järjepidevusena“. (Bjørnsson, 2022b)

---

² Tõlkena on kasutatud ka tsiviilhädaabi planeerimist ja tsiviilkriisireguleerimist.

³ Ka tänasel päeval ei ole elanikkonnakaitse mõiste CEP vastena kohane, sest see puudutab ainult osa CEP valdkonnast. See on küll suurem osa, sest umbes kaks kolmandikku CEPC töömahust on seotud elanikkonnakaitse teemaga. NATO kontekstis on tsiviilne hädaolukordadeks valmisolek ennekõike iga riigi kohustus. Kuid NATO tasandil on riikide kavatsusi ja võimeid ühtlustatud, et tagada ühiselt väljatöötatud plaanide ja protseduuride toimimine ning vajalikud ressursid. Seega tuleb NATO rolli tsiviilse hädaolukorraks valmisolekus näha kui lisaväärtust, mida allianss toob kriisiolukordade lahendamisse. CEP keskendub viiele valdkonnale: tsiviiltoetus artikkel 5 (kollektiivkaitse) operatsioonidele; toetus mitte-artikkel-5 kriisiohjamise operatsioonidele; toetus liikmesriikidele hädaolukordades; toetus liikmesriikide asutustele elanikkonna kaitsmiseks massihävitusrelvade mõju vastu; koostöö partneritega hädaolukorraks valmisoleku ja elanikkonnakaitse valdkonnas. 11. septembri 2001. a terrorirünnakud New Yorgis ja Washingtonis panid NATO-t, sh hädaolukorraks valmisoleku valdkonda, mõtlema oma rollile muutunud maailmas ning kuidas seista vastu terrorismile ja massihävitusrelvade kasutamisele. Eelnimetatud muutused kajastuvad 2010. a CEP reformides. Valmisolek hädaolukorraks tähendab NATO-s ühiste plaanide välja töötamist tsiviilressursside efektiivseks kasutamiseks alliansi strateegia toetuseks. Peamised märksõnad on elanikkonnakaitse, valitsuse toimimise tagamine, majanduse toimimise tagamine ja tsiviiltoetuse tagamine sõjalisele komponendile.

2. ÜLEMINEKUPERIOOD

Debatt tsiviilkaitse muutmiseks algas 1960-ndatel USA-s ja Suurbritannias, kuid muutusteni jõuti järgmisel kümnendil. Enamikus Euroopa riikides oli pöhirõhk tsiviilkaitsel kuni 1990-ndateni. Tsiviilkaitsse kujutas meetmete süsteemi, mille peamine eesmärk oli elanikkonna ja elutähtsate funktsioonide kaitsmine otseste sõjatagajärgede eest. Siin võib eristada kahte gruppi riike: esmalt totalitaarne külma sõja aegne tsiviilkaitsse (Nõukogude Liit ja teised Varssavi pakti riigid), kus tsiviilkaitsse toetas eelkõige sõjalist eesmärki ning tugines loosungile „kõik rinde heaks“; teiseks euroopalik ja rohkem inimsõbralik tsiviilkaitsse (nt Šveits, Norra, Rootsi), kus pöhirõhk oli asetatud inimese, tema vara ja keskkonna kaitsmisele eelkõige sõjaajal, kuid siia lisandus hiljem ka rahu-aegsete kriiside mõõde.

1960-ndatel USA-s alanud tsiviilkaitsse reorganiseerimise debatt viis selleni, et 1971. a võeti suund ühendada rahuaja kriiside ja sõjalise rünnakuga seotud valmisolek ning tekkis kõiki ohte hõlmav (ingl *all hazard approach*) lähenemine. 1970-ndate keskel selline lähenemine juba domineeris. (Gruber, 2017, p. 8) Järgmine oluline samm selles protsessis oli FEMA (Federal Emergency Management Agency) moodustamine 1979. a ning muutused võttis kokku 1994. a Robert T. Stafford Disaster Relief and Emergency Assistance Act, mis asendas 1950. a Federal Civil Defense Acti (Civil Defense and Homeland Security, 2006, pp. 18, 23).

Ka Suurbritannias algas tsiviilkaitsesüsteemide reorganiseerimine 1960-70-ndatel, reformiperiood jääb 1980–90-ndatesse. Lõplikult asendati 1948. a tsiviilkaitsse seadus elanikkonnakaitsse seadusega alles 2004. a (Civil Contingencies Act). (Levinson, 2008, p. 417).

Reorganiseerimise ja ülemineku võimalusteks olid paralleelsete struktuuride liitmine (nt Saksamaa) või funktsioonide laiendamine (nt Venemaa). Mitmes suures tugevate traditsioonidega tsiviilkaitsse riikides, nagu näiteks Saksamaal eksisteeris elanikkonnakaitsse paralleelselt tsiviilkaitssega. Saksamaal kujunes varastel 1960-ndatel idee, et tsiviilkaitsse meetmeid ja ressursse on võimalik rakendada ka loodus- ja tehnoloogiliste katastroofide korral ning siit jõuti kõiki ohte hõlmava elanikkonnakaitseni (Molitor, 2022, p. 56). Venemaal lisati 1990-ndate alguses tsiviilkaitsse asutusele elanikkonnakaitsse funktsioonid ning tekkis tsiviil- ja elanikkonnakaitsse ühendatud (Faleev *et al.*, 2002, p. 45). Peale külma sõja lõppu ja funktsioonide laiendamist nimetasid mitmed riigid tsiviilkaitsse lihtsalt ümber elanikkonnakaitsseks.

1980–90-ndatel domineeris üldine protsess, mille käigus tsiviilkaitsse tõusis eesmärkide korrigeerimise ja funktsioonide laienemise kaudu uuele tasandile ning paljudes riikides hakati kasutama tsiviilkaitsse süsteemi ja ressursse ka rahu-aegsete suurõnne-

tuste korral (Šveits, Norra, Venemaa, Ukraina jne). Kuigi see protsess kestis aastaid, võib siiski pidada pöördepunktiks Berliini müüri langemist 1989. aastal, mil üldine sõjaohu hakkas vähenema ning sellest tingituna tuli leida tsiviilkaitse ressursidele rahuaegne rakendus. Oluline on siin ka rahalise ja inimressursi kokkuhoiu vajadus. Märkiline tähis tsiviilkaitse reformimisel, ja seda eelkõige Venemaal, oli Tšornobõli katastroof 1986. a, mis näitas, et sõjaajaks loodud süsteem ei suuda adekvaatselt reageerida rahuaegsete suurõnnetuste korral. (Faleev *et al.*, 2002, p. 44)

Uuenenud tsiviilkaitse näitena võib tuua Šveitsi tsiviilkaitse reformi, mis sai alguse pärast poliitilisi ja sõjalisi muudatusi 1980. aastate lõpus. 1980-ndate esimesel poolel hoidsid Šveitsi võimud endiselt kangekaelselt kinni oma külma sõja aegsetest vaenlase stereotüüpidest ja totaalse riigikaitse teostatavuse fantaasiast, kuid aastakümne lõpus tugevnes kodanikuühiskonna protest ja kriitika sellise riigikaitse suhtes (Mart, 2022, pp. 196, 199). Muudatuste aluseks said Šveitsi Föderaalnõukogu raportid 1. oktoobrist 1990. a „Šveitsi uus julgeolekupoliitika“ ja 26. veebruarist 1992. a „Tsiiviilkaitse organisatsioon ja juhtimine“. Nende otsustega sõnastati ümber tsiviilkaitse eesmärgid ja tsiviilkaitse defineeriti kui tsiviilvõimude kasutusele võetud meetmed, mis on ette nähtud elanikkonna kaitseks, päästmiseks ja nende eest hoolitsemiseks sõjalise konfliktide korral; abi osutamiseks loodus-, inimtekkeliste- ja teiste õnnetuste korral koostöös teiste operatiivteenistustega, keda õnnetus puudutab; kunstiväärtuste ja vara kaitseks relvastatud konfliktide korral; rahvusvaheliste operatsioonide teostamiseks koostöös pääste- ja katastroofiabi organisatsioonidega.

Mitme aasta pikkuse reformi Šveitsis võtab kokku 17. juuni 1994. a tsiviilkaitse föderaalne seadus, mis sätestab, et tsiviilkaitse eesmärk on kaitsta elanikkonda katastroofide, hädaolukordade ja relvastatud konfliktide tagajärgede eest ning toetada taoliste sündmuste lahendamist. Rõhutatakse, et tsiviilkaitse teenib humanitaarseid eesmäärke. (Tross, 2001, p. 36)

Sellesse perioodi jääb ka Põhjamaade tsiviilkaitse reformimine. Esmalt on kõikide Põhjamaade fookuses tsiviilkaitse, kuid sarnaselt muu maailmaga toimub ka siin julgeolekukeskkonna muutumisel eesmärkide korrigeerimine ja funktsioonide laiendamine. Muutused arvestavad nii riigisiseseid kui rahvusvahelisi ohte elanikkonnale. Tüüpiliste väljakutsetena lisanduvad võitlus metsatulekahjudega, otsingu- ja päästetööd, loodus- ja tuumaõnnetuste teema ning hiljem vastuseisimine terrorismi ja CBRN ohtudele. Samas tuleb märkida, et võrreldes USA ja Suurbritanniaga jääb tsiviilkaitse Põhjamaades pikemaks ajaks domineerima ning seda eriti Soomes.

3. ELANIKKONNAKAITSE AJASTU

Alates 2000-ndatest domineerib USA-s ja paljudes Euroopa riikides kõiki ohte hõlmav elanikkonnakaitse, kus on ühendatud valmisolek nii sõjalisteks kui rahuaja kriisideks. Sellesse ajajärku paigutuvad paljude riikide organisatoorsed reformid ning muutused seadusandluses. Nii nagu meid ümbritsev maailm on pidevas muutuses, toimuvad arengud ka elanikkonnakaitsetes. Elanikkonnakaitse muutusi on hea jälgida Rootsi näitel, sest nende eeskuju oli määrav Eesti elanikkonnakaitse kujunemisel iseseisvumise taastamise esimestel aastatel.

Rootsis olid elanikkonnakaitse ülesanded aastaid jaotatud päästeameti ja kriisireguleerimise ameti vahel ning neid toetasid vabatahtlikud organisatsioonid. Uus julgeolekusituatsioon ning pidevas muutuses olevad ohud, 2001. a terrorirünnakud, Rootsi turvalisuse muutus seoses EL-i integratsiooniga ning arengud naabruses tingisid Rootsi uue julgeolekustrateegia loomise 2005. a. Oma osa muutustes oli ka Rootsi valitsuse ebaõnnestunud reageerimisel 2004. a Kagu-Aasia tsunamile, mille järel kaotas elu 543 Rootsi elanikku (Jakobsen, 2020). Strateegia üks osa oli keskse valitsusasutuse, Rootsi kriisideks valmisoleku ameti (Swedish Civil Contingencies Agency)⁴ loomine päästeameti (Swedish Rescue Services Agency), kriisireguleerimise ameti (Swedish Emergency Management Agency) ja psühholoogilise kaitse ameti liitmisel. Loodi ka valmisoleku ja analüüsi osakond ning koordineeriv nõukogu (National Council for Emergency Management and Protection Against Accidents) valitsuse juures. (Government Bill, 2006, pp. 15–17)

Uue strateegia järgi oli julgeoleku eesmärk kindlustada elanikkonna elu ja tervis, ühiskonna funktsioneerimine ning võime hoida ühiskonna põhiväärtusi, nagu demokraatia, õiguskord, inimeste õigused ja vabadused. Julgeolek on ühine vastutus avaliku sektori, kodanike ja erasektori vahel. Laiapõhjaline tegevus pidi katma kõik valdkonnad, alustades haavatavuse põhjuste kõrvaldamisest kuni ennetuse, reageerimise ja taastamiseni. Rõhutati vajadust tõhustada omavalitsuste valmisoleku võimekust (esmane vastutus) ja parandada regionaalset ning riiklikku kriisideks valmisoleku võimekust. Tegevustest tõsteti esile hoiatussüsteemide, rahvusvahelise koostöö, meediatöö, avalikkuse teavitamise, vabatahtlike kaasamise, julgeoleku-uuringute korraldamist ning elutähtsate valdkondade toimepidevuse arendamist. Rootsi elanikkonnakaitse eesmärk on jagatud kahe mõõtme vahel – ennetamine ja praktiline juhtimine. Valmisolek kriisideks peab aitama vähendada kannatusi ja raskete õnnetuste ning katastroofide kahju ka teistes riikides. Selle põhiline eeldus on hea töö elanikkonnakaitse valdkonnas, mille eesmärk on kaitsta tsiviilelanikkonda, kõige olulisemaid avalikke ülesandeid

⁴ Moodustati 1. jaanuaril 2009.

ning aidata Rootsi relvajõude relvastatud rünnaku või sõja korral. (Government Bill, 2006)

Äärmusliikumiste ja terrorismi levik Aasias, Aafrikas jm ning 2014. a Venemaa agressioon Ukrainas sundis Rootsit 2010-ndate teisel poolel kaasajastama oma laiapõhjalist julgeolekualast tegevust ning integreeritud lähenemist. 2015. a kinnitati Rootsi kaitsepoliitika alused aastateks 2016–2020 ning Rootsi parlamendi kaitsekomisjon pidas vajalikuks eraldi esile tõsta elanikkonnakaitset elavdavaid jõupingutusi. Elanikkonnakaitse täidab ülesandeid, mis võimaldavad ühiskonnal toimida kõrgendatud ohu olukorras ning peab olemasolevate vahenditega esikohale seadma võime toetada sõjaväge julgeolekuohu või sõja korral. (Sweden's Defense Policy, 2015)

Juba 2011. a tões Rootsi valitsus, et ainult riik ei suuda tagada ühiskonna turvalisust. Ka kodanikel lasub vastutus. 2018. aasta mais levitas Rootsi kriisideks valmisoleku amet infolehte pealkirjaga „Kui kriis või sõda tuleb igasse Rootsi majapidamisse“. Selles rõhutati kriisideks valmisoleku olulisust. Kodanikel paluti valmistuda, varuda toitu ning muid vajalikke vahendeid. Rõhutati vajadust harida end ohtude teemal ja osata nende korral käituda ning tutvustati läheduses asuvate varjupaikade asukohti. (Cronqvist *et al.*, 2022, p. 2)

Taanis reorganiseeriti 1993. a teisest maailmasõjast pärinev tsiviilkaitsekorpus rahu-aegseks kriisireguleerimise ametiks (Danish Emergency Management Agency), sest selleks ajaks oli peamine tööpõld seotud rahuaja kriisidega. 2004. a viidi Taani elanikkonnakaitse valdkond kaitseministeeriumi valitsemisalasse.

Ka Norras tugevdati 1994. a seadusega elanikkonnakaitsealast koostööd, millele järgnesid veel tsentraalse koordineerimise seadusemuudatused, uue elanikkonnakaitse poliitika 2011–2012 esitamine parlamendile ning 24-tunnise situatsioonikeskuse loomine justiits- ja hädaolukordade lahendamise ministeeriumi juurde (Royal Decree, 2012).

USA-s vaadati elanikkonnakaitse kontseptsioon veel kord läbi pärast 11. septembri 2001. a terrorirünnakuid ja peeti vajalikuks viia sisejulgeolek ühe katuse alla ning keskenduda kõiki ohte hõlmavale kriisireguleerimisele. See protsess päädis sisejulgeoleku ministeeriumi (Department of Homeland Security) moodustamisega 2002. a. (Civil Defense and Homeland Security, 2006, p. 26)

Muudatused toimusid ka Venemaal ning tsiviilkaitse üksused viidi alates 1991. a eriolukordade ministeeriumi (EMERCOM) alluvusse. Uuenenud elanikkonnakaitse õiguslik alus sätestati Venemaal 1994. a. (Russian Federation, 1994)

Suurbritannia elanikkonnakaitse muudatused võtab kokku 2004. a elanikkonnakaitse seadus (Civil Contingencies Act). Elanikkonnakaitse (ingl *civil protection*) mõiste määratletakse järgmiselt: organisatsioon ja meetmed valitsus- või muu asutuse alluvuses, mille eesmärk on hädaolukordade mõjude ennetamine, vähendamine või muul viisil nende arvestamine elanikkonna ja vara kaitseks. Seadus algab hädaolukorra (ingl *emergency*) määratlusega, kus on toodud välja, et see hõlmab sündmusi ja olukordi riigi territooriumil, mis ohustavad tõsiselt inimeste heaolu ja/või looduskeskkonda, kuid samas ka sõda ja terrorism, mis ähvardavad tõsise kahjuga Suurbritannia julgeolekut. Seega toimib elanikkonnakaitse sisult ühtviisi nii tava-, tsiviil kriisi- kui sõjaolukorras ja tulenevalt varem toodud definitsioonist hõlmab laiahaardelist meetmete kompleksi. Riigiülel on vastutus elanikkonnakaitse valdkonna eest pandud Riigikantseleile (Cabinet Office). Konkreetsemalt tegeleb elanikkonnakaitse üleriigilise korraldamisega Riigikantselei koosseisu kuuluv Civil Contingencies Secretariat (CCS). Nimetatud institutsioon moodustati 2001. aastal pärast mitut kriitilist sündmust, mis tõid esile vajakajäämised riigi elanikkonnakaitse senises korralduses⁵. Peale külma sõja tsiviil- ja elanikkonnakaitse prioriteetide muutust jäi Suurbritannias selle valdkonna areng seisma, kuigi oli selge, et riiklik poliitika ei keskendu enam ühele suure välise rünnaku ohule. Elanikkonnakaitse vajab valmisoleku, reageerimise ja taastamise strateegiat, millega on võimalik hallata laia spektrit kodumaiseid ohte ja mis oleks mitmekesine, et seista vastu suuresti ootamatutele ohtudele. (Tammepuu, 2015)

Elanikkonnakaitse domineerimine mõjutas ka NATO tsiviilse hädaolukorras valmisoleku (CEP) eesmärgi. Tsiviilkaitse komitee nimetati ümber elanikkonnakaitse komiteeks (Civil Protection Committee – CPC). 2010. a reformide järel nimetati CPC elanikkonnakaitse grupiks (Civil Protection Group – CPG). Kuni 2010. a oli CPC üks kaheksast CEP nõukogust ja komiteest, mille eesmärk oli tagada sõjalise rünnaku korral elanikkonna ellujäämine, toetus sõjalistele operatsioonidele, elutähtsate ressurside kaitse ja kasutus ning kiire konfliktjärgne taastumine ja ülesehitus. CPC ülesanne oli ka rahvusvahelise elanikkonnakaitsealase koostöö planeerimine kriisi või sõja ajal. Uuenenud CPG eesmärgid jäid üldjoontes samaks. CPG mandaadiks on tagada NATO elanikkonnakaitse võimekus kriisiajal, näiteks varjupaikade pakkumine ja rohkete kannatanute abistamine, elanikkonna informeerimine kriisiajal ning põgenike ja massilise migratsiooniga seonduv. Lisaks on CPG tegevuse fookuses järgmised teemad: elutähtsate teenuste kaitse, keskendudes energia- ja küberjulgeolekule; elanikkonna kaitse CBRN⁶ rünnakute või õnnetuste korral; kliimamuutustest tingitud loodusõnnetustega

⁵ Valmisolek terrorirünnakuteks peale 2001. a terrorirünnakuid, siseriiklikult 2001. a suu- ja sõra-
taud Suurbritannias.

⁶ Ingl *chemical, biological, radiological, nuclear attack* – keemiline, bioloogiline, kiirgus-,
tuumarünnak.

seonduv temaatika; üleilmastumise ja kosmoseilma mõju; varajase hoiatuse süsteemid; vastuvõtva riigi toetus (ingl *host nation support* – HNS); kriisikommunikatsioon ja elanikkonna teavitamine; turvalisus VIP- ja laia kõlapinnaga üritustel; õppused, koolitused; laiapindne lähenemine (ingl *comprehensive approach*), tsiviil-sõjaline koostöö ning tsiviilvõimete arendamine kriisi- ja katastroofihalduses; rahvusvahelise abi osutamine ja vastuvõtmine; rahvusvaheline koostöö EL-i ja ÜRO-ga.

2000-ndate algusesse jääb ka Euroopa Liidu elanikkonnakaitse⁷ mehhanismi (Union Civil Protection Mechanism – UCPM) loomine. Esimest korda hakkas Euroopa Komisjon riikideüleselt tegelema elanikkonnakaitsega 1985. a, kui keskkonna peadirektoraadis (DG Environment) loodi elanikkonnakaitse üksus (Civil Protection Unit) (Blavoukos, 2021). Üksuse ülesanne oli abi koordineerimine ja teabe edastamine liikmesriikidele loodus- ja tehnoloogiliste katastroofide korral ning liikmesriikide ekspertide mobiliseerimine (Ramberg, 2005, pp. 95–96). 1987. a võttis Euroopa Nõukogu vastu resolutsiooni ühenduse elanikkonnakaitse alase koostöö kohta (Euroopa Nõukogu, 1987) ning 1989. a resolutsiooni elanikkonnakaitse arengu kohta (Euroopa Nõukogu, 1989). Enne kui jõuti UCPM-i loomiseni, võeti vastu veel eri poliitikadokumendid liikmesriikide vastastikuse abi osutamise kohta loodus-, inimtekkeliste- ja tehnoloogiliste õnnetuste puhul ning Euroopa Liidu elanikkonnakaitsevõimekuste tugevdamiseks (Pursiainen *et al.*, 2005, pp. 19–20).

UCPM-i loomise esimesed ideed pärinevad 1999. aastast, kuid mehhanism loodi EL-i Nõukogu otsusega 23.10.2001. a (The EU Civil Protection Mechanism, 2012, p. 14). Ajendiks olid siin eelkõige 1997. a üleujutused Kesk-Euroopas ja 2000. a metsatulekahjud Lõuna-Euroopas. Nimetatud õnnetused tõid eriti hästi välja parema koordineerimise vajaduse riikidevahelise koostöö korraldamisel. UCPM-i eesmärk on tugevdada liidu ja liikmesriikide vahelist koostööd ning hõlbustada elanikukaitse koordineerimist, et parandada loodusõnnetustest või inimtegevusest tingitud suurõnnetuste ennetamist, nendeks valmisolekut ja neile reageerimise süsteemide tõhusust (Euroopa Parlament, 2013). Reageerimise all mõistetakse hädaolukorras korraldatavaid abimissioone nii liidus kui väljaspool liitu. UCPM-i abiga tagatakse eelkõige inimeste, aga ka keskkonna ja vara, sealhulgas kultuuripärandi kaitse igasuguste loodusõnnetuste või inimtegevusest tingitud õnnetuste korral (sh terroriaktide, tehnoloogiliste, kiirgus- ja keskkonnaõnnetuste, merereostuse ning tervisekriiside korral). Alates loomisest 2001. aastal on mehhanismi aktiveeritud enam kui 600 korda. Lisaks Euroopa Liidu liikmesriikidele osalevad mehhanismis ka Island, Norra, Türgi, Mon-

⁷ Euroopa Liidu ametlikes tõlkedokumentides kasutatakse *civil protection* eestikeelse vastena kodanikukaitse mõistet, kuid õigem on kasutada elanikkonnakaitse mõistet. Tegemist on sünonüümidega ning juba 1990-ndatest on Eesti ametiasutustes kasutatud elanikkonnakaitse ja hiljem elanikkonnakaitse mehhanismi mõisteid.

tenegro, Serbia ja Põhja-Makedoonia. UCPM arendab eelkõige liikmesriikide koostööd ja koordineerimist elanikkonnakaitse valdkonnas, kuid oma elanike kaitsmise vastutus on igal liikmesriigil endal. UCPM on terviklik süsteem, mis hõlmab õigusraamistikku, rahastusinstrumente ning operatsioonilist raamistikku, mis toetab riike terve kriisireguleerimise tsükli kestel alates ennetusest⁸ reageerimise⁹ ja taastamistegevusteni. (European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations, [s.a.]

Kõige nähtavam abikategooria on rahvusvaheliseks reageerimiseks loodud võimekused ehk spetsialiseerunud moodulid, mis tähendab standardiseeritud varustust, personali, protseduure ja väljaõpet. Kui elanikkonnakaitse esimene kaitseliin on riikide endi võimekus, siis UCPM-i kontekstis on teiseks kaitseliiniks Euroopa elanikkonnakaitse võimekuste reserv (European Civil Protection Pool – ECPP). Moodulid peavad selleks läbima sertifitseerimisprotsessi. UCPM-i kolmas kaitseliin on rescEU reserv ja seda juhaks, kui mehhanismis osalevad riigid üksteisele piisavalt abi anda ei saa. Näiteks võib tuua COVID-19 kriisi, kus mitu riiki on mõjutatud samaaegselt. Sarnaselt ECPP reservile on rescEU võimekuste „hoidjateks“ riigid, kuid rescEU võimekusi rahastatakse teistmoodi, nende ülesehitus on kokku lepitud Euroopa Liidu tasandil ning nende kasutamisoskus tehakse Brüsselis. Esimesed kolm rescEU valdkonda olid metsatulekahjude õhust kustutamise võimekus, erakorralise meditsiini võimekus ja CBRN sündmusele reageerimise võimekus. (Luuk, 2021)

UCPM ei näe otseselt ette mehhanismi rakendamist sõjaliste sündmuste korral. Samas ei ole EL-i dokumentides elanikkonnakaitse mõiste kasutamine järjekindel ning aja jooksul liigutakse järjest rohkem kõiki ohte hõlmava käsituseni. Kord kasutatakse seda kitsamalt ja teinekord laiemalt. Algselt rõhutati eelkõige loodus- ja tehnoloogilisi kataastroofe. Hiljem lisandus tehnoloogilistele õnnetustele inimtekkeliste sündmuste mõiste ja veelgi hiljem kriitilise taristu kaitse mõõde. Aasta peale 2001. a terrorirünnakuid toimunud esimesel EL-i elanikkonnakaitse foorumil viidati juba terrorirünnakute, sh CBRN riskidele. (Pursiainen *et al.*, 2005, p. 7)

---

⁸ Ennetuse ja valmisolekuga seotud tegevusi viiakse ellu peamiselt riskijuhtimise, võimelünkade analüüsi, planeerimise, koolituste, õppuste ning projektide kaudu.

⁹ Reageerimine hõlmab hädaolukordadele reageerimise koordineerimiskeskust (ERCC), Euroopa Liidu elanikkonnakaitse koordineerimismeeskondi (EUCPT) ning mehhanismi lähetatavat abi, mis jaotub üldiselt kolme kategooriasse: eksperdid (EUCP ja tehnilised eksperdid), spetsialiseerunud ja standardiseeritud meeskonnad (sh EL-i vabatahtlike võimekuste reserv ehk ECPP ning rescEU) ja mitterahaline abi (ingl *in-kin aid*).

KOKKUVÕTE

Saja aasta jooksul tegi algselt õhurünnakute vastu loodud tsiviilkaitse läbi arengutee kuni tänapäevase elanikkonnakaitсени. Esmalt lisandus õhurünnakute ohule keemia- ja gaasikaitse teema ning teise maailmasõja ajal laienesid funktsioonid veelgi, hõlmates tuletõrjet ja -ohutust, päästetõid, esmaabi, varjumist ja hoolekannet. Külma sõja ajal keskendus tsiviilkaitse vastuseismisele tuumarünnaku tagajärgedele, mis muutus omamoodi hulluseks ning leidis ühiskonnas suurt vastupanu. Külma sõja algperioodil sai alguse ka NATO tsiviilkaitse ajalugu. 1960-ndatel hakkas lääneriikides domineerima „vastastikuse kindla hävitamise“ doktriin, mis seiskas nendes riikides tsiviilkaitse arendamise. 1960-ndatel algas USA-s ja Suurbritannias debatt tsiviilkaitse muutmiseks, kuid muutusteni jõuti järgmisel kümnendil. 1970.–90. aastad on üleminekupeerioid tsiviilkaitsest elanikkonnakaitsele, kus võeti suund ühendada rahuaja kriiside ja sõjalise rünnakuga seotud valmisolek ning tekkis kõiki ohte hõlmav (ingl *all hazard approach*) lähenemine. Muutused kajastusid ka NATO tsiviilkaitse ja tsiviilse hädaolukorras valmisoleku tegevustes. Alates 2000-ndatest domineerib enamikus riikides kõiki ohte hõlmav elanikkonnakaitse. 2000-ndate algusesse jääb ka Euroopa Liidu elanikkonnakaitse mehhanismi loomine.

2000-ndatel kujunenud nüüdisaegse elanikkonnakaitse eesmärk on kaitsta inimeste elu ja tervist ning põhiväärtusi, nagu demokraatia, õigusriik, inimõigused ja -vabadused, säilitades olulised avalikud teenused, ning ära hoida või piirata varalist ja keskkonnakahju.

Moodsat elanikkonnakaitset iseloomustab mitu olulist põhimõtet. Esiteks on tegemist kõiki ohte hõlmava laia, kogu ühiskonda puudutava planeerimise alusega inimeste kaitseks nii rahu- kui sõjaajal. Õigusaktides on enamasti selgelt sätestatud, et üks ja sama elanikkonnakaitse toimib nii rahu- kui sõjaajal ning rahuaeg tähendab nii tava- kui kriisiolukorda.

Teine oluline põhimõte on kogu ühiskonda hõlmav sidusus ja ühine jõupingutus, kus on oluline roll koostööl eri partneritega – inimesed, kogukonnad, vabatahtlikud, ettevõtjad, kohalikud omavalitsused ja riigiasutused. Elanikkonnakaitse toetab senisest suurema ühiskonna kerkuse ülesehitamist. Kerkus tähendab siinkohal eelkõige võimet kriisile vastu seista ja kohaneda muutunud keskkonnaga.

Tõhus elanikkonnakaitse paneb rõhu ennetusele ja valmisolekule, olulisel kohal on varajane hoiatus ja teavitamine, elanikkonna teadlikkuse ja oskuste arendamine ning teaduspõhine, järjepidev ja usaldusväärne riskikommunikatsioon.

Parimad kogemused kinnitavad, et edukad on need riigid, kus on selgelt määratud elanikkonnakaitse korraldamise eest vastutav juhtasutus.

Elanikkonnakaitstes kehtib ülesannete jäävuse reegel, mis tähendab, et asutused täidavad oma ülesandeid kõikides olukordades – tavaolukorras, kriisi- ja sõjaajal¹⁰. Soovitav on, et kriisiolukorras ja sõjaajal luuakse võimalikult vähe uusi juhtimisstruktuure ning juhtimises kehtib subsidiaarsus- ehk lähimuspõhimõte.

JAAN TROSS

Sisekaitseakadeemia, päästekolledži lektor

E-post: jaan.tross@sisekaitse.ee

Jaan Tross on kriisireguleerimise ja elanikkonnakaitse valdkonnaga seotud 30 aastat, millest viimased 10 aastat õppetooli juhataja ja lektor Sisekaitseakadeemias. Ta on olnud valitsuse kriisikomisjoni esimees ja liige ning 15 aastat kriisireguleerimise valdkonna juht Päästeametis. Üle 10 aasta esindas ta Eestit NATO tsiviilse hädaolukorras valmisoleku ja elanikkonnakaitse komiteedes. Ta on töötanud Vabariigi Presidendi abina ning kolmes valitsuses peaministri nõunikuna. Jaan Tross omandas sotsiaalteaduse magistrikraadi Tallinna Tehnikaülikoolis.

---

¹⁰ Soomes on seadusega sätestatud, et seda printsiipi rakendatakse ka ettevõtete juures.

KASUTATUD ALLIKAD

- Alley, E., 2005. Civil Defence Corps 1949-68. Rmt: T. Essex-Lopresti, toim *A Brief History of Civil Defence*. Matlock: Civil Defence Association, pp. 35–45.
- Bennesved, P. & Sylvest, C., 2022. Embedding Preparedness, Assigning Responsibility: The Role of Film in Sociotechnical Imaginaries of Civil Defence. Rmt: M. Cronqvist, R. Farbøl & C. Sylvest, toim-d *Cold War Civil Defence in Western Europe*. Cham: Palgrave Macmillan, pp. 103–128.
- Björnsson, I., 2022a. Order on Their Home Fronts: Imagining War and Social Control in 1950s NATO. Rmt: M. Cronqvist, R. Farbøl & C. Sylvest, toim-d *Cold War Civil Defence in Western Europe*. Cham: Palgrave Macmillan, pp. 25–52.
- Björnsson, I., 2022b. Negotiating Armageddon: civil defence in NATO and Denmark 1949-59. *Cold War History*, 23, pp. 217–238. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14682745.2022.2123915> [Kasutatud 17.02.2023].
- Blavoukos, S., 2021. *A European Civil Protection Union: Maturing out of necessity*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.eliamep.gr/en/publication/μια-ευρωπαϊκή-ένωση-πολιτικής-προστα> [Kasutatud 20.02.2023].
- Civil Defense and Homeland Security, 2006. *A Short History of National Preparedness Efforts*. Washington: Department of Homeland Security. [Võrgumaterjal] Leitav: <http://www.dhs.gov> [Kasutatud 17.02.2023].
- Committee on Civil Organization in Time of War, 1952. *The Refugee Problem*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://archives.nato.int/committee-on-civil-organization-in-time-of-war-2> [Kasutatud 17.02.2023].
- Cronqvist M., Farbøl, R. & Sylvest, C., 2022. Introduction: New Paths in Civil Defence History. Rmt: M. Cronqvist, R. Farbøl & C. Sylvest, toim-d *Cold War Civil Defence in Western Europe*. Cham: Palgrave Macmillan, pp. 1–23.
- Euroopa Nõukogu, 1987. *Resolution of the Council and the representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council of 25 June 1987 on the introduction of Community Cooperation on Civil Protection*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:C:1987:176:TOC> [Kasutatud 23.02.2023].
- Euroopa Nõukogu, 1989. *Resolution of the Council and the representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council of 13 February 1989 on the new developments in Community cooperation on civil protection*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:C:1989:044:TOC> [Kasutatud 23.02.2023].

- Euroopa Parlament, 2013. *Euroopa Parlamendi ja nõukogu otsus nr 13132013/EL, 17. detsember 2013 liidu kodanikukaitse mehhanismi kohta*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/ALL/?uri=CELEX:32013D1313> [Kasutatud 19.02.2023].
- European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations, [s.a.] [Võrgumaterjal] Leitav: https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/civil-protection/eu-civil-protection-mechanism_en [Kasutatud 20.02.2023].
- Faleev, M., Akimov, V. & Profiriev, B., 2002. Crisis Management Policy in Russia: The Institutional Framework. Rmt: B. Profiriev and L. Svedin, toim-d *Crisis Management in Russia: Overcoming Institutional Rigidity and Resource Constraints*. Stockholm: CRISMART, pp. 43–79.
- Genfi konventsioon, 1949. *Tsiviilisikute sõjaeegse kaitse 12. augusti 1949 Genfi (IV) konventsioon*. RT II 1999, 20, 120.
- Genfi konventsioon, 1977. *12. augusti 1949 Genfi konventsioonide 8. juuni 1977 (I) lisaprotokoll rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta*. RT II 1999, 21, 121.
- Goemans, T., 1992. Crisis Management – Handling the Unexpected, the Unknown and the Undesired. Hague.
- Government Bill, 2006. *Cooperation in crisis – for more secure society*. Stockholm: Ministry of Defence, 2005/06:133.
- Gruber, B., 2017. *The Difference Resilience Makes: U.S. National Preparedness — From Civil Defence to Resilience*. Vien: Austrian Institute for International Affairs. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.jstor.org/stable/resrep22272> [Kasutatud 14.02.2023].
- Haddow G. D., Bullock J. A. & Coppola D. P, 2021. *Introduction to Emergency Management*. Elsevier Butterworth-Heinemann.
- House, A., 2005. Fire Services in WWII. Rmt: T. Essex-Lopresti, toim *A Brief History of Civil Defence*. Matlock: Civil Defence Association, pp. 23–31.
- Jakobsen, S. E., 2020. Most Nordic survivors of the 2004 tsunami are doing well. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://sciencenorway.no/natural-disasters-psychiatry-psychosomatic-illness/most-nordic-survivors-of-the-2004-tsunami-are-doing-well/1629687> [Kasutatud 03.04.2023].
- Jervis, R., 2002. Mutual Assured Destruction. *Foreign Policy*, 133, pp. 40–42.
- Levinson, J., 2008. Military Involvement in Disaster Response. Rmt: J. Pinkowski toim *Disaster Management Handbook*. Boca Raton: CRC Press Taylor & Francis Group, pp. 415–423.

- Luuk, I., 2021. *Euroopa Liidu Elanikkonnakaitse Mehhanism (UCPM). Eesti Pääste-meeskonna (EDRT) baaskursus*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://moodle.edu.ee/mod/book/view.php?id=1925847> [Kasutatud 23.02.2023].
- Marti, S., 2022. Framing Civil Defence Critique: Swiss Physicians' Resistance to the Coordinated Medical Services in the 1980s. Rmt: M. Cronqvist, R. Farbøl & C. Sylvest, toim-d *Cold War Civil Defence in Western Europe*. Cham: Palgrave Macmillan, pp. 183–207.
- Molitor, J., 2022. The Imagined Disastrous: West German Civil Defence Between War Preparation and Emergency Management 1950–1990. Rmt: M. Cronqvist, R. Farbøl & C. Sylvest, toim-d *Cold War Civil Defence in Western Europe*. Cham: Palgrave Macmillan, pp. 53–76.
- Pursiainen, C., Hedin, S. & Hellenberg, T., 2005. *Civil Protection Systems in the Baltic Sea Region. Towards Integration in Civil Protection Training*. Helsinki: Aleksanteri Institute.
- Ramberg, B., 2005. The Two Earthquakes in Turkey in 1999: International Coordination and the European Commission's Preparedness. Rmt: S. Larsson, E.-K. Olsson & B. Ramberg, toim-d *Crisis Decision Making in the European Union*. Stockholm: CRISMART, pp. 93–130.
- Royal Decree, 2012. *Instructions for the ministries' work with civil protection and emergency preparedness, the Ministry of Justice and Public Security's coordinating role asnd auditing function and central crisis management*. Oslo: Norwegian Ministry of Justice and Public Security.
- Russian Federation, 1994. *Law No. 68 of 21 December 1994 On Protection of the Population and Territories in Case of Natural or Man-made Disasters (text as amended to 11 March 2013)* [Võrgumaterjal] Leitav: http://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=en&p_isn=93583 [Kasutatud 23.02.2023].
- Smith, M., 2010. Architects of Armageddon: the Home Office Scientific Advisers' Branch and civil defence in Britain, 1945–68. *The British Journal for the History of Science*, 43(2), pp. 149–180.
- Sweden's Defense Policy, 2015. *Sweden's Defense Policy 2016 to 2020*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.government.se/globalassets/government/dokument/forsvarsdepartementet/sweden_defence_policy_2016_to_2020 [Kasutatud 24.02.2023].
- Tammepuu, A., 2015. Elanikkonnakaitse Suurbritannias. Tross, J. (koost) *Elanikkonnakaitse ülevaade*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia, lk 10–12.

- The EU Civil Protection Mechanism, 2012. *The EU Civil Protection Mechanism – 10 years of European cooperation in disaster management*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, p. 14.
- Tross, J., 2001. Crisis Management in the Republic of Estonia: An Historical Overview. Rmt: E. Stern & D. Nohrstedt, toim-d *Crisis Management in Estonia: Case Studies and Comparative Perspectives*. Stockholm: CRISMART, pp. 13–41.
- Vaharo, R. & Umblija, E., 1939. *Kodanlik õhukaitse*. Tallinn: Siseministeeriumi Administratiivala Kirjastus.
- Woolven, R., 2005. Pre-War Preparations. Civil Defence in WWII. 1945 Stand-Down. Rmt: T. Essex-Lopresti, toim *A Brief History of Civil Defence*. Matlock: Civil Defence Association, pp. 4–31.
- Wyatt, R. J., 1990. *Death From the Skies. The Zeppelin Raids over Norfolk 19 January 1915*. Norwich: Gliddon Books.